

LIETUVOS TSR AUKŠTŲJŲ MOKYKLŲ MOKSLO DARBAI
FILOSOFIJA, VI, 1965

NEOPOZITYVISTINĖS „LOGINĖS ANALIZĖS“ KLAUSIMU

R. SKAISGIRIS

1956 metais Londone pasirodė eilės autorių parašyta knyga, pavadin-ta „Revoliucija filosofijoje“. Savo straipsniuose šios knygos autoriai ban-do pagrįsti mintį apie pastaruoju metu įvykusį filosofijos objekto „esminį pasikeitimą“. Šis „pasikeitimas“, knygos autorių nuomone, yra tampriai susijęs su neopozityvizmo ir ypač vienos jo sudėtinių dalių, būtent vadina-mosios „loginės analizės“ atsiradimu. Kaip tik šios filosofinės teorijos, knygos kūrėjų tvirtinimu, ir buvo priežastis, sukėlusios filosofijos objekto „esminį pasikeitimą“, įvykdžiusi „revoliucinį perversmą“ filosofinėse pa-žiūrose.

Gindamas šią „revoliucinio perversmo“ filosofijoje idėją, vienas iš minėtos knygos autorių — D. Pirsas savo straipsnyje „Loginis atomizmas: Raselas, Vitgenšteinas“ rašo, jog šio amžiaus pradžioje filosofija praėjo vieną iš tų greito vystymosi laikotarpių, kurį idėjų istorikai vadina revo-liuciniu. Šio naujo judėjimo centras buvo Anglija, ir jo lyderiai — Muras, Raselas, Vitgenšteinas. Panašius teigimus bando kelti ir kiti minėtos kny-gos autoriai.

Kas gi, neopozityvistų supratimu, sudaro šios „revoliucijos“ esmę? Kuo gi pasikeitė filosofijos tyrinėjimo objektas, atsiradus neopozityvizmui ir „loginei analizei“?

Ši tariamoji revoliucija iš esmės suvedama į tris pagrindinius prin-cipus: 1) bendrų pasaulėžvalginių problemų išmetimą iš filosofijos tyrinė-jimo objekto; 2) ryšio tarp mokslo ir filosofijos neigimą, filosofijos paša-linimą iš mokslo; 3) filosofijos suvedimą į „loginę analizę“.

Šiame straipsnyje neužsibrėžtas uždavinys parodyti visas neopozity-vistinės „loginės analizės“ problemas, o apsiribojama tik kai kurių klau-simų nagrinėjimu. Konkrečiai, kiek plačiau apsistojama ties klausimu apie „loginės analizės“ atsiradimo priežastis, parodomas neopozityvistinis „lo-ginės analizės“ suabsoliutinimas ir pavertimas „universalium“ filosofijos metodu, atskleidžiamas formalistinis-idealistinis „loginės analizės“ pobū-dis, jos antimoksliskumas.

1. „Revoliucija“ filosofijoje, neopozityvistų tvirtinimu, visų pirma buvo sukurta būtinumo „reformuoti“ visą ankstesniąją filosofiją. Filosofija, egzistavusi iki neopozityvizmo ir „loginės analizės“ atsiradimo, aiškina šios krypties atstovai, susipainiojo prieštaravimuose ir tapo nepajėgi iš-spręsti klausimus, liečiančius „bendriausias būties problemas“. Štai kodėl Karnapas savo knygoje „Filosofija ir loginė sintaksė“ reikalauja paneigti visą ankstesniąją filosofiją, tapusią vien „pseudoproblemų“ (t. y. negalimų išspręsti problemų) rinkiniu.

Išreikšdamas šią bendrą daugeliui neopozityvistų nuomonę, Vitgenšteinas neatsitiktinai pabrėžia, kad „dauguma sakinių ir klausimų, pareikštų filosofinių problemų atžvilgiu, ne klaidingi, o beprasmiški. Todėl mes negalime atsakyti į tokius klausimus, mes galime tik nustatyti jų beprasmiškumą“¹.

Vadinamosiomis „pseudoproblemomis“ neopozityvistai visų pirma paskelbia problemas, liečiančias svarbiausių ir bendriausių filosofijos klausimų sprendimą (pvz., tokių klausimų, kaip materijos pirmumo, materijos ir sąmonės santykio, būties ir panašių klausimų sprendimą).

Filosofija, neopozityvistų supratimu, nesprenžianti objektyvios tikrovės bendrųjų problemų; ji nenagrinėjanti realaus pasaulio dėsningumų, nesiūlanti žmogaus likimo ar visatos likimo klausimų sprendimo. Visi šie klausimai, pasak neopozityvistų, nepriklauso filosofinių tyrinėjimų sričiai.

Šių pagrindinių filosofijos problemų išmetimas iš esmės reiškia ne tik filosofijos objekto iškraipymą, bet ir jo likvidavimą. Juk filosofijos, kaip mokslo, specifika kaip tik sudaro tai, kad ji, skirtingai nuo atskirų mokslų, tiria bendriausius realios tikrovės dėsningumus, materijos, būties ir t. t. dėsningumus.

Jau vien tai rodo, kad neopozityvistų pretenzija į „mokslinės filosofijos“, laisvos nuo bendrųjų filosofijos klausimų sprendimo, sukūrimą netenka prasmės; tai kartu aiškiai pabrėžia ir šios filosofinės krypties atstovų samprotavimų antimoksliskumą ir nepagrįstumą.

2. Atmesdami bendrąsias pasaulėžvalginės filosofijos problemas kaip „pseudoproblemas“, neopozityvistai kartu nurodo, jog leiamą vaidmenį pažinime vaidina ne bendrieji filosofijos klausimai, o atskiri konkretūs (t. y. pozityvūs) mokslai (tokie, kaip fizika, chemija, biologija ir pan.). Pagrindinis šių mokslų uždavinys, neopozityvistų tvirtinimu, yra ne abstrakčių filosofinių problemų tyrinėjimas, o empirinių faktų analizė, jų aprašymas.

Be abejo, kaip yra žinoma, kiekvienas konkretus mokslas tiria materijos atskiros judėjimo formos dėsningumus. Biologija, pavyzdžiui, nagrinėja organinio pasaulio dėsningumus, chemija — cheminio proceso ir t. t. Tuo kaip tik ir pasireiškia kiekvieno konkretaus mokslo specifika. Tačiau visoms šioms materijos judėjimo formoms būdingi ir bendrieji materijos dėsningumai. O tai kartu pagrindžia ryšio tarp atskirų mokslų ir filosofijos būtinumą.

Neįstengdami įžvelgti mokslo tampraus ryšio su filosofija, neopozityvizmo atstovai iš esmės nuginkluoja mokslą; jie neretai suveda mokslą į paprastą empirinių faktų registratorių, nesugebantį atskleisti daiktų ar reiškinių esmės, nepajėgiantį daryti apibendrinančių išvadų; jie nemato, kad tarp atskirų mokslų ir filosofijos yra abipusis ryšys.

Atskiri konkretūs mokslai duoda filosofijai gamtamokslinį pagrindą. Savo ruožtu filosofija teikia atskiriems mokslams plačius filosofinius apibendrinimus, liečiančius pačius bendriausius objektyvios tikrovės vystymosi dėsningumus. Tuo būdu filosofijos ir atskirų mokslų ryšys yra būtinas ir neišvengiamas realios tikrovės pažinimo procese; šis ryšys prisideda prie gilesnio tikrovės pažinimo, mokslinių teorijų bei dėsningumų filosofinio įprasminimo.

Tačiau neopozityvistai — ne per daug geros nuomonės apie filosofijos vaidmenį moksliniame pažinime, moksliniuose tyrinėjimuose. Savo „Logi-niame-filosofiniame traktate“ Vitgenšteinas, pavyzdžiui, aiškina, jog teisingas filosofijos metodas turėtų būti išreikštas „gamtos mokslo sakiniiais, t. y. tuo, kas neturi nieko bendra su filosofija“².

¹ Л. Витгенштейн, Логико-философский трактат, М., 1958, стр. 49.

² Ten pat, p. 97.

Išsina, kad filosofija, tikrąja to žodžio prasme, turi būti pašalinta iš mokslo ir pakeista atskirų konkrečių mokslų problemomis. Štai kodėl ir neopozityvistas Frankas iš XII tarptautinio filosofinio kongreso Venecijoje (1958 m.) tribūnos pareiškė, kad mokslui apamai nereikalinga jokia filosofija. Jo nuomone, atskiri konkretūs mokslai ar jų šakos „patys savaime yra filosofija“, t. y. jie patys be filosofijos pagalbos yra pajėgūs išaiškinti ir įprasminti tikrovės faktus.

Pagaliau neopozityvistai bando filosofiją pašalinti iš mokslinio pažinimo ir kitų pagrindų, būtent, neigiant jos galimumą prasiskverbti į tikrovės reiškinių esmę.

Filosofiją, kaip nurodo Komplstonas, turinti atsisakyti ir nuo bandymų prasiskverbti į reiškinių esmę; ji turinti šias žinių sritis perleisti atskiriems mokslams. Filosofijos uždavinys kitoks; ji gali pasilikti sau teisę „analizuoti ir patikslinti tai, kas jau praktiškai yra žinoma, bet dažnai supainiota“³.

3. Jei iš filosofijos objekto išmetamos bendrosios filosofinės problemos, jei filosofija pašalinama iš mokslinio pažinimo, lieka neaišku, ką iš viso nagrinėja filosofija, kokios problemos įeina į jos tyrinėjimo sferą.

Filosofijos vaidmens nusakymas gana ryškiai matomas iš Vitgenšteino fragmentų, patalpintų jo knygoje „Loginis-filosofinis traktatas“. Šioje knygoje Vitgenšteinas rašo:

„Filosofijos tikslas — loginis minties išaiškinimas.

Filosofija — ne teorija, o veikla.

Filosofinė veikla iš esmės susideda iš išaiškinimų.

Filosofijos rezultatas — ne tam tikras „filosofinių sakinių“ kiekis, o sakinių išaiškinimas.

Filosofija turi išaiškinti ir griežtai išskirti mintis, kurios be to atrodo tamsios ir neryškios“⁴.

Iš šių fragmentų matoma, kad filosofijos problemos — iš esmės ne kas kita, kaip logikos problemos, kaip žodžių ir sakinių loginio išaiškinimo problemos.

Suvesdami filosofiją vien į logikos klausimus, neopozityvistai tuo pačiu susiaurina ir iškraipo filosofinio tyrinėjimo objektą. Kiekvienoje filosofijos problemoje jie įžvelgia vien loginę problemą arba, tiksliau saktant, vadinamosios „loginės analizės“ problemą.

Toksai siauras ir iškraipytas filosofijos objekto traktavimas kaip tik ir duoda progą H. Feigliui teigti, kad, esą, filosofija yra „liga, kurią turi išgydyti loginė analizė“⁵.

Šiame filosofijos pakeitime logikos, „loginės analizės“ problemomis neopozityvistai ir įžvelgia vadinamąją „revoliuciją“ filosofijoje.

Tuo būdu matome, kad ši tariamoji „revoliucija“ filosofijoje iš esmės nuginkluoja, iškraipo filosofiją, išmeta iš jos tai, kas svarbiausia. Filosofijos objekto iškraipymas, pašalinimas iš jo aštrių problemų, tiesiogiai liečiančių kapitalistinės visuomenės valdančių klasių interesus, atskleidžia kartu ne tik šios „revoliucijos“ antimoksliškumą, bet ir jos klasinę esmę, būtent, tarnavimą išnaudotojų interesams.

Kas gi privertė neopozityvistus filosofines problemas pakeisti „logine analize“? Kas privedė prie pačios „loginės analizės“ atsiradimo?

„Loginė analizė“, kaip žinoma, susiformavo matematinės logikos pagrindų; o pastarajai atsirasti didelės reikšmės turėjo gamtos mokslo ir ypač tokių jo šakų, kaip matematika ir fizika, išsivystymas.

³ F. Compleston, *Contemporary Philosophy*, London, 1956, p. 3.

⁴ Л. Витгенштейн, *Логико-философский трактат*, стр. 50.

⁵ H. Feigl, *Logical Empirism*. In: *Twentieth Century Philosophy*, New York, 1947, p. 377.

XIX amžiaus antroji pusė ir XX amžiaus pradžia pasižymėjo stambiais atradimais matematikos, fizikos ir kai kurių kitų mokslų srityse. Matematikoje buvo sukurta neeuklidinė geometrija, aibių teorija. Fizikoje atrastas elektronas, radioaktyvumo reiškiniai, atskleisti gilesni ryšiai tarp įvairių materijos egzistavimo formų.

Šie atradimai kartu parodė, kad visa eilė matematikos, fizikos ir kitų mokslų sąvokų, kurios anksčiau buvo laikomos nekintamomis ir galutinėmis, reikalauja tolesnio patikslinimo ir išvystymo.

Tolesnis mokslinių žinių struktūros tikslėjimas, vis didesnis mintinis atsijimas nuo betarpiško vaizdumo, vis platesnis matematikos panaudojimas kitų mokslų tyrinėjime savaime iškėlė į dienotvarkę metodologinio pobūdžio klausimus. Tokia padėtis vertė ieškoti naujų, tobulesnių ir logiškai pagrįstų mokslinio tikrovės tyrinėjimo metodų. Tuo būdu iškilo reikalas sukurti tikslas simbolines priemones, kurios būtų pajėgios tirti realaus pasaulio dėsningumus, erdvines tikrovės formas, kiekybinius santykius ir pan.

„Tačiau,— nurodo F. Engelsas,— kad šias formas ir santykius (t. y. erdvines formas ir kiekybinius santykius.— R. S.) galėtume tirti grynų pavidalu, reikia juos visiškai atskirti nuo jų turinio, palikti nuošalyje turinį, kaip neesminį dalyką; tokiu būdu gauname taškus, neturinčius matavimų, linijas be storio ir pločio, įvairius a ir b , x ir y , pastoviuosius ir kintamuosius dydžius“⁶.

Štai toksai abstraktus matematinis realios tikrovės erdvinių formų bei kiekybinių santykių nagrinėjimas sukėlė būtinumą iš naujo peržiūrėti ir pervertinti matematiką, o taip pat ir kitus mokslus. Iškilo reikalas sukurti tikslus realios tikrovės faktų matematinio apdorojimo metodus, būtinumas logiškai pagrįsti juos. Tuo būdu patsai gyvenimas parengė sąlygas matematinei logikai atsirasti.

Matematinei logikai susiformuoti nemažos reikšmės turėjo vokiečių matematikų G. Fregės, G. Kantoro, italų matematiko D. Peano ir kitų darbai. Šių matematikų tyrinėjimai paruošė pirmąsias teorines prielaidas „naujos simbolinės technikos“ sukūrimui logikoje ir matematikoje.

Kaip yra žinoma, G. Fregė vienas pirmųjų bandė su logikos pagalba pagrįsti kai kuriuos matematinius principus, sudaryti jų sistemą. Tačiau Fregės sukurta matematinė-loginė sistema turėjo dar nemaža trūkumų, ji buvo logiškai prieštaringa ir nepakankamai pagrįsta.

Šia kryptimi dirbusiam D. Peanui labiau pavyko išreikšti kai kurias matematines sąvokas bei teorijas tikslia logine-simboline forma. Tačiau ir jis nesugebėjo šio uždavinio iki galo išspręsti. Peanui taip pat nepavyko pilnai sukurti logiškai pagrįstų matematinių realios tikrovės apdorojimo metodų.

Šis uždavinys žymiai platesniu mastu buvo išspręstas vieno neopozityvizmo filosofijos pagrindėjų — B. Raselo.

Vystydamas savo knygoje „Matematikos principai“ („The Principles of Mathematics“) ir kartu su A. Vaithedu parašytoje to paties pavadinimo knygoje („Principia Mathematica“) Peano, Fregės ir kitų matematikų pradėtą kurti simbolinę logiką, Raselas sudaro logiškai tampaiai tarpusavyje susijusių matematinių sąvokų sistemą; joje vienos sąvokos remiasi kitomis, vienos logiškai išvedamos iš kitų ar apibrėžiamos kitų sąvokų pagalba.

Kurdamas matematinę logiką, Raselas su vadinamųjų loginių konstantų (implikacija, konjunkcija, disjunkcija ir kt.) pagalba nustatė, kad galima išvesti tam tikrą analogiją tarp logikos ir matematikos. Raselas

⁶ F. Engelsas, *Anti-Diuringas*, V., 1958, p. 34—35.

priėjo išvadą, kad gryniosios matematikos teiginiai „sutampa su grynosios logikos idėjomis“ dėl jų prigimties bendrumo⁷.

Matematinės-loginės simbolikos įvedimas turėjo iš tikrųjų didžiulę reikšmę tolesniam matematikos ir kai kurių kitų mokslų vystymui. Ši simbolika padėjo labiau išryškinti pagrindines matematines sąvokas, suklasifikuoti jas į neprieštarinę sistemą.

Matematinės logikos metodas visumoje turėjo ir turi didelę reikšmę, toliau vystant matematiką ir kitus mokslus, tobulinant atskirų mokslų simbolinės išraiškos priemones.

Kaip tik matematinės logikos atsiradimas daug pasitarnavo kibernetikos išvystymui, kurioje loginė bei matematinė simbolika, loginis-matematinis modeliavimas vaidina labai svarbų vaidmenį. Su matematinės logikos pagalba taip pat išryškinamos loginės priemonės, vartojamos matematiniuose ir kitokiuose įrodymuose; šios priemonės užtikrina didelį minčių perdavimo tikslumą.

Be abejo, Raselo sukurtas matematinės logikos metodas taip pat neišvengė kai kurių trūkumų. Raselas, pavyzdžiui, siekė visiško matematikos (ypač grynosios matematikos) logizavimo, bandė išvesti ją vien iš logikos. Tai neigiamai atsiliepė visai Raselo matematinės logikos sistemai.

Raselas, pavyzdžiui, nurodo, kad grynoji matematika sudaryta vien iš loginių implikacijos tipo („jei... tai“) sprendimų, neturinčių jokio ryšio su konkrečiais daiktais ar reiškiniiais ir sujungtų tarpusavyje pagal loginio protavimo taisyklės. „Grynojoje matematikoje,— rašo jis,— mes išeiname iš tam tikrų protavimo taisyklių, kurių dėka mes galime išvesti, kad, jei vienas sakinytis teisingas, tai teisingas ir tam tikras kitas. Šios protavimo taisyklės yra formaliosios logikos pradmenys“⁸.

Be abejo, remdamiesi loginėmis protavimo taisyklėmis, mes galime gauti ištisą logiškai tarpusavyje susijusių sprendimų sistemą. Tačiau šioje sistemoje išprotavimų premisos būtinai turi *teisinti* atspindėti realią tikrovę. Jei to nebus, tai joks loginis ryšys nepadės išvengti klaidų išprotavimuose.

Raselas eina ne tokiu keliu. Jo supratimu, grynoji matematika neturi jokio ryšio su realia tikrove (nes ji yra apriorinė). Jei taip, tai ir Raselo matematinė-loginė sistema, neretai besiremianti grynąja matematika, tarytum pakimba ore.

Į šį nenuoseklumą savo laiku atkreipė dėmesį ir matematikas K. Godelis, nurodęs, kad netgi aritmetika, jau nekalbant apie matematiką apskritai, negali būti atitraukta nuo realybės ir suvesta vien į logiką.

Tai, kad ir grynosios matematikos sąvokos remiasi objektyviąja tikrove, aiškiai pabrėžia ir F. Engelsas. Savo veikale „Anti-Diuringas“ jis nurodo, kad įvairios grynosios matematikos sąvokos, tokios, kaip „skaičius“, „figūra“ ir t. t., yra paimtos iš *tikrojo pasaulio*⁹. Todėl jos visų pirma yra realaus pasaulio atspindys, o ne vien loginės sąvokos.

Matematinės logikos metodas visumoje turėjo ir turi didelę reikšmę, toliau vystant matematiką ir kitus mokslus, tobulinant atskirų mokslų simbolinės išraiškos priemones.

Matematinės logikos metodas pradžioje buvo taikomas išimtinai tik matematikos problemoms nagrinėti. Bet nuo 1914 m. matematinėje logikoje vis daugiau ima reikštis platesnio šio metodo panaudojimo tendencijos. Akstiną tokioms tendencijoms plisti davė taip pat Raselas.

⁷ Зр. Б. Рассел, Новейшие работы о началах математики.— Сб. «Новые идеи в математике», № 1, СПб., 1913, стр. 83.

⁸ Зр. ten pat, p. 82—83.

⁹ F. Engelsas, Anti-Diuringas, p. 34.

Paskaitų kurse pažinimo teorijos klausimais, perskaitytame Bostone 1914 m., Raselas pareiškė esąs pasirengęs taikyti matematinės logikos metodą ne tik matematikai, bet ir visam pažinimui aplamai. „...Aš noriu pritaikyti loginį-analitinį metodą vienai seniausių filosofijos problemų, būtent, mūsų išorinio pasaulio pažinimo problemai“,— rašė jis savo veikalė „Mūsų išorinio pasaulio pažinimas“¹⁰.

Negalima nesutikti su tuo, kad tolesnė mokslo pažanga iškelia vis naujas matematinės logikos pritaikymo galimybes. Tuo būdu matematinės logikos platesnis panaudojimas, toliau vystantis pažinimui ir mokslui, yra dėsningas ir būtinas reiškinys. Bet iš to jokių būdu neišplaukia, kad matematinės logikos metodas yra taikytinas visose tikrovės pažinimo srityse.

Kaip tik tokia matematinės logikos metodų suabsoliutinimo klaida yra būdinga neopozityvistams. Jie peržengia galimo matematinės logikos pritaikymo ribas ir paverčia jį „universalium“ tyrinėjimo metodu, taikytinu visur ir visuomet. Toksai suabsoliutintas, atplėštas nuo realios tikrovės matematinės logikos principų taikymas filosofijos problemų tyrinėjimui, jų pavertimas „universalium“ filosofijos metodu įgavo neopozityvizmo filosofijoje „loginės analizės“ vardą.

„Loginės analizės“ sukūrimą neopozityvistai labai aukštai vertina. Jie sulygina šį metodą net... su Galilėjaus atradimais fizikoje ir apibūdina jį kaip metodą, duodantį galimybę nustatyti, „kokios problemos gali būti išspręstos ir kokios turi būti atmestos, kaip esančios už žmogiškojo galimumo ribų“.

Vadinasi, suabsoliutinę matematinės logikos metodą, neopozityvistai jį pavertė „universalium“ pažinimo ir ypač filosofijos tyrinėjimo metodu. Todėl nieko nėra nuostabaus, kai Raselas, apibūdindamas „loginės analizės“ reikšmę pažinimui, nurodo: „Aš likau įsitikinęs, kad tik analizuojant (t. y. naudojant „loginės analizės“ principus.— R. Š.) galima pažanga“¹¹.

„Loginės analizės“ metodo „atradimą“ aukštai įvertina ir daugelis kitų neopozityvistų. Kaip nurodo F. Frankas, „loginės analizės“ filosofija padėjo išvystyti grynai empirinę ir šiek tiek neaiškią Macho ir kai kurių kitų filosofų koncepciją į realią mokslinę pasaulio koncepciją; kaip tik „loginės analizės“ metodas, jo nuomone, suteikė pranašumą Raselui tiek prieš senąją scholastinę filosofiją, tiek ir prieš formaliąją logiką¹².

Kaip tik dėl to neopozityvistai vadina Raselą „loginės analizės tėvu“. Raselo filosofijoje, rašo šios krypties atstovai, neopozityvizmas „pirmą kartą rado sąmoningą ir platų loginės analizės pritaikymą epistemologinio empirizmo problemoms, t. y. poziciją, kurios nepasiekė nei Kantas, nei Machas, bet kuri būdinga loginiam empirizmui“¹³.

„Loginės analizės“ metodo suabsoliutinimas ir jo taikymas filosofijoje yra būdingas neopozityvizmo bruožas; jis atskiria neopozityvizmą nuo visų ankstesniųjų pozityvistinės filosofijos vystymosi etapų.

„Loginės analizės“ metodą neopozityvizmo filosofijoje neretai bandoma pavaizduoti kaip mokslinį-empirinį metodą, kuris, kaip žinoma, dažnai naudojamas įvairių mokslo sričių tyrinėjimuose.

Teikdamas kaip tik tokią reikšmę „loginės analizės“ metodui, Magdalen koledžo Oksforde filosofijos dėstytojas H. Vornokas aiškina, jog „loginės analizės“ principai, t. y. „paprasto gavimas, analizuojant sudėtingą“, jau buvo žinomi ir anglų empirikams D. Lokui ir F. Bekonui. Vornokas tuo būdu bando pagrįsti mintį, kad „loginė analizė“ savo šaknimis tampriai siejasi su anglų empirizmu. Iš to logiškai išplauktų ir tokia išvada,

¹⁰ B. Russell, *Our Knowledge of the External World*, London, 1922, p. 65.

¹¹ B. Russell, *My Philosophical Development*, London, 1959, p. 15.

¹² Zr. Ph. Frank, *Modern Science and its Philosophy*, London, 1949, p. 104.

¹³ *International Encyclopedia of Unified Science*, v. II, N 9, 1951, p. 11.

kad „loginė analizė“, lygiai kaip ir anglų empirikų naudojama analizė, esanti mokslinis realios tikrovės pažinimo metodas.

Be abejo, loginis mokslo sąvokų tyrinėjimas ir jų analizė vaidina iš tikrųjų svarbų vaidmenį realios tikrovės pažinime. Teisingai materialistiškai suprantama mokslo sąvokų bei mokslinių teiginių analizė duoda galimybę giliau ir išsamiau pažinti objektyvią tikrovę, jos ryšius bei santykius.

Neatsitiktinai kaip tik į šią analizės pusę atkreipė savo laiku dėmesį ir V. Leninas, nurodęs, kad, pavyzdžiui, kapitalistinės prekinės gamybos analizė, duota K. Markso „Kapitale“, padėjo atskleisti kapitalistinės visuomenės prieštaravimus.

„Markso „Kapitale“, — rašo V. Leninas, — iš pradžių yra analizuojamas paprasčiausias, įprastinis, pagrindinis, masiškiausias, dažniausias, milijardus kartų pasitaikantis buržuazinės (prekinės) visuomenės *santykis*: prekių mainai. Analizė šiame paprasčiausiame reiškinyje (šioje buržuazinės visuomenės „ląstelėje“) atskleidžia *visus* šiuolaikinės visuomenės prieštaravimus (resp. *visų* prieštaravimų užuomazgas)“¹⁴.

Faktinė ar mintinė analizė gamtos moksle, matematikoje, logikoje ir kitose mokslų srityse atveda mus prie naujų tikrovės bruožų atskleidimo, padeda labiau išryškinti tai, kas svarbiausia daiktuose ar reiškiniuose. Kaip tik todėl Engelsas pabrėžia, kad mąstymo *formų*, loginių kategorijų tyrimas, jų analizė yra labai dėkingas ir būtinas uždavinys¹⁵.

Tačiau mokslo sąvokų, kategorijų tyrinėjimas ir analizė tik tuomet turės mokslinę vertę, kai jie remsis objektyviąja tikrove. Atitrūkusių nuo realios tikrovės sąvokų analizė negali turėti mokslinės vertės, ir todėl ji neretai virsta vien scholastiniais samprotavimais.

Loginis tikrovės tyrinėjimas ir analizė, be abejo, yra būtini moksliniame pažinime, tačiau jie — tik vienas iš daugelio tikrovės pažinimo metodų. Gi neopozityvistai, paversdami „loginę analizę“ pagrindiniu tyrinėjimo metodu, tuo pačiu apriboja pažinimą, susiaurina jo galimybes.

Nors „loginė analizė“ ima sudėtingą ir „analizuoja“ jį iki vadinamųjų „loginių minties atomų“ gavimo, tačiau tai visiškai nereiškia, kad „loginė analizė“ yra empirinis metodas. Pačių neopozityvistų tvirtinimu, „loginė analizė“ turi reikalo ne su konkrečiu turiniu, o vien su loginėmis formomis, kurios „neturi ryšio su turiniu“. Tuo būdu „loginė analizė“ iš esmės ne susieja, o atskiria mąstymą nuo objektyvios tikrovės. Ji tampa formaliu ir neretai scholastiniu kalbinių formų nagrinėjimu, nieko bendra neturinčiu su empiriniais tikrovės tyrinėjimo metodais.

Paskelbę „loginę analizę“ „universalium“ pažinimo metodu, neopozityvistai visų pirma ima šį metodą plačiai taikyti kalbos problemų tyrinėjimui. Beje, pačių kalbinių problemų tyrinėjimo apimtį klausimu neopozityvistų nuomonės kiek skiriasi tarpusavyje.

Vitgenšteinas, pavyzdžiui, laikosi tos nuomonės, kad filosofinės problemos iš esmės yra ne kas kita, kaip *kalbinių problemų analizė*. „Visa filosofija, — rašo jis „Loginiame-filosofiniame traktate“, — yra „kalbos kritika“¹⁶. Atsiribodamas nuo realios tikrovės tyrinėjimo ir užsidarydamas vien kalbos problemų „analizėje“, Vitgenšteinas neatsitiktinai prieina išvadą, jog „mano kalbos ribos reiškia mano pasaulio ribas“. Tai aiškiai rodo „loginės analizės“ metodo ydingumą ir antimoksliskumą, jo atitrūkimą nuo realios tikrovės ir užsidarymą vien loginiuose-lingvistiniuose rėmuose.

¹⁴ V. I. Leninas, Raštai, t. 38, p. 346.

¹⁵ Zr. F. Engelsas, Gamtos dialektika, V., 1960, p. 176.

¹⁶ Л. Витгенштейн, Логико-философский трактат, стр. 44.

Kiti neopozityvistai (pvz., Karnapas) pagrindinį filosofijos uždavinį mato „*loginėje-sintaksinėje kalbos analizėje*“. Šią „analizę“ Karnapas, kaip ir daugelis kitų, supranta kaip grynai formalią kalbos analizę, kaip „sisteminą formalių taisyklių, valdančių kalbą, išdėstymą, o taip pat sekmenų, išplaukiančių iš šių taisyklių, išvedimą“¹⁷.

Dar kiti (pvz., Raselas) bando suvesti filosofiją į vadinamąją „*mokslo loginės struktūros analizę*“. Tačiau šioje „analizėje“, jo nuomone, kalbama ne apie konkretų minties turinį, o vien apie jos loginę struktūrą, loginę formą. „Visose išvadose,— aiškina Raselas,— yra tik forma; turinys neturi reikšmės“¹⁸.

Raselo nuomone, gramatinė sakinio forma neatitinka jo tikrosios loginės struktūros; gramatika ir kalbos praktika iškraipanti loginę minties struktūrą, o tai veda ir į žodžių prasmės iškraipymą.

Štai kodėl neopozityvistai pabrėžia, kad „loginė analizė“ turinti išaiškinti tikrąjį sakinio „loginę struktūrą“, išreikšti sakinį „idealia“ logine kalba. Tokios gi kalbos pavyzdžiu neopozityvistai laiko kalbą, besiremiančią matematinės logikos principais. Visa tai, kas apamai gali būti tiksliai išreikšta, turi būti išreikšta kalba, kurios gramatika būtų „*Principia Mathematica*“ sistemos tipo matematinė logika.

Nežiūrint šių nežymių skirtumų, visais pagrindiniais klausimais neopozityvistų pažiūros į „loginę analizę“ sutampa; visi jie sutaria pagrindinių „loginės analizės“ uždavinių klausimu.

Kokius gi pagrindinius uždavinius kelia „loginėi analizei“ neopozityvistai?

Vienas pagrindinių „loginės analizės“ uždavinių, neopozityvistų nuomone, yra *žodžių bei sakinių loginės prasmės išaiškinimas*. Žodžio prasmė, kaip tvirtina neopozityvistai, visuomet yra daugiau ar mažiau neaiški. Jei visų žodžių bei sakinių prasmė būtų aiški, moko M. Šlikas, tai „tuomet nereikėtų jokios filosofijos todėl, kad žmonės visuomet mąstyty filosofškai, t. y. prasmingai ir aiškiai“¹⁹. Kaip tik todėl neopozityvistai iškelia „loginę analizę“ kaip priemonę, nustatančią tikslią žodžių bei sakinių prasmę.

Kaip supranta neopozityvistai žodžių ar sakinių prasmę? Tai kažkas pastovaus, kas išlieka nepakitęs, keičiantis sakinių formai. Pavyzdžiui: „A yra B vyras“, „B yra A žmona“, „A vedęs B“, „B ištėkėjusi už A“ ir t. t. Šių sakinių prasmė, kaip nurodo neopozityvistai, išlieka nepakitusi.

Be abejo, sakinio prasmė iš tikrųjų yra pastovesnė už formą; kintant formai, sakinio prasmė gali išlikti maždaug ta pati. Tačiau visa bėda yra ta, kad neopozityvistai, aiškindami žodžių bei sakinių prasmę, neretai atitrūksta nuo tikrovės, suveda prasmės nustatymą vien į formą, atitrūkusį nuo tikrovės sąvokų nagrinėjimą, vien į formalių ryšių tarp atskirų sąvokų nustatymą.

Norint, pavyzdžiui, išaiškinti sakinio „Sokratas mylėjo Platoną“ prasmę, nurodo Raselas, reikia visų pirma išaiškinti santykius, susidarancius tarp manęs ir šio sakinio, tarp Sokrato, meilės ir Platono²⁰.

Tikra mokslinė analizė negali privesti prie tokio tikrovės santykių formalizavimo ir netgi prie atitrūkimo nuo tikrovės, kokį matome neopozityvizme; atvirkščiai, ji padeda ištaisyti kai kuriuos ankstesnius netikslumus, veda į gilesnį objektyvios tikrovės pažinimą.

Atitraukdami žodžių bei sakinių prasmės nustatymą nuo objektyvių tikrovės ryšių, neopozityvistai neretai savavališkai suteikia sakiniams ir

¹⁷ R. Carnap, *Logische Syntax der Sprache*, Wien, 1934, S. 1.

¹⁸ B. Russell, *Our Knowledge of the External World*, p. 44.

¹⁹ M. Schlick, *Die Wende der Philosophie*, „*Erkenntnis*“, Bd. 1, 1930, S. 11.

²⁰ Zr. B. Russell, *My Philosophical Development*, p. 182.

žodžiams vienokią ar kitokią prasmę. Ši subjektyvistinė pozicija labai aiškiai išreikšta ir semantikų žurnalo „ETC“ redaktoriaus Chajakavos žodžiuose. „Mes, kaip žmogiškosios būtybės,— moko jis,— esame vienodai laisvi kurti, manipuliuoti, o taip pat suteikti bet kokią prasmę mūsų simboliams taip, kaip mums patinka. Žmonės savo veiksmuose beveik visuomet vadovaujasi ne mintimis, o žodžiais, kuriems jie suteikia visiškai skirtingą prasmę“.

Kaip tik toksai subjektyvistinis-voliuntaristinis bet kokios prasmės primetimas žodžiams ir sakiniams duoda galimybę Karpnui įvesti į „loginę analizę“ vadinamąjį „eksplikacijos“ principą (t. y. neaiškių terminų pakeitimą aiškiais). Faktiškai neopozityvistai, naudodamiesi šia „eksplikacija“, stengiasi pašalinti iš filosofijos tas sąvokas, kurios yra nepageidautinos buržuazijai.

Kitas uždavinys, kurį neopozityvistai kelia „loginei analizei“, yra toks: panašiai kaip gamtos moksluose, *filosofija turi „analizuoti“ mintį iki galutinių nedalomų elementų (vadinamųjų „loginių atomų“) gavimo.*

Sakinys, aiškina neopozityvistai, yra tam tikras „kompleksas“, kuris dar neatskleidžia savo prasmės. Todėl visų pirma iškyla reikalus suskaidyti šį „kompleksą“ į „loginius atomus“ ir „analizuoti“ juos atskirai. Suskaidę, pavyzdžiui, tokį sakinį, kaip „Aleksandras gyveno anksčiau už Cezarį“, į atskirus „loginius atomus“: „x“ (Aleksandras) ir „y“ (Cezaris), „išanalizavę“ tuos „atomus“ atskirai vienas nuo kito, mes, neopozityvistų supratimu, gauname tokią loginę šio sakinio prasmę: „kiekviena „x“ dalis egzistavo anksčiau už kiekvieną „y“ dalį“²¹. Tik tokiu būdu, anot neopozityvistų, mes galime susivokti sakinio prasmę.

Šiuo atveju mes nesunkiai galime įžvelgti „loginės analizės“ metodo bereikalingumą. Užuoat pasirėmę istoriniais šaltiniais, praktiškai nurodant čiais Aleksandro ir Cezario gyvenimo laikotarpį, neopozityvistai leidžiasi į dažnai sunkiai suprantamus, bereikalingus loginius samprotavimus.

O kaipgi, neopozityvistų nuomone, yra nustatoma pačių „loginių atomų“ (t. y. sąvokų) prasmė? Pastarųjų prasmė, pasirodo, nereikalauja papildomo išaiškinimo, kadangi ji remiasi betarpišku jutiminiu vaizdumu, „faktais“.

Atrodytų, kad neopozityvistų apeliacija į „jutiminį vaizdumą“, į „faktus“ neprieštarauja marksistinei-lenininei atspindėjimo teorijai. Tačiau yra anaip tol ne taip.

„Betarpišką jutiminį vaizdumą“ neopozityvistai supranta ne kaip realaus pasaulio adekvatų atspindį žmogaus sąmonėje. Jutimai, jutiminis vaizdumas, jutiminis patyrimas ir pan. neopozityvistų yra suprantami ne kaip realaus pasaulio atspindys, o kaip subjekto vidiniai pergyvenimai.

Panašiai neopozityvizmo filosofijoje traktuojami ir „faktai“. Tai — ne realios tikrovės faktai, o sąmonės „faktai“, jutiminio patyrimo „faktai“. Tuo būdu „loginių atomų“ (t. y. žodžių) prasmė taip pat yra subjektyvistinio pobūdžio; jie iš esmės yra atplėšti nuo tikrovės, nuo jos realių ryšių bei santykių.

Taigi matome, kad ir šiuo atveju „loginės analizės“ principai iš esmės yra antimoksliniai principai, atplėšiantieji filosofiją nuo realios tikrovės pažinimo. Ne be reikalo amerikiečių egzistencialistas Dž. Vaildas, kritikuodamas „loginę analizę“, pažymi vieną jos pagrindinių savybių, būtent pažinimo atplėsimą nuo realios tikrovės su „loginės analizės“ pagalba.

„Analitinė filosofija,— rašo Vaildas,— koncentruodama objektyvaus prasisakymą į logines ir lingvistines pažinimo priemones, panašiai žmogų, tiek susidomėjusį įskilimais ir dulkių plėmais ant savo akinų,

²¹ Žr. B. Russell, *An Inquiry into Meaning and Truth*, New York, 1940, p. 39.

kad jis netenka jokio susidomėjimo tuo, ką galima pamatyti pro šiuos akinius“²².

Atitrūkimas nuo realios tikrovės, pažinimo, filosofijos suvedimas į kalbos problemų „loginę analizę“, kalbinių formų prigimties iškraipymas ir t. t.— visa tai apibūdina „loginę analizę“ kaip antimokslinį metodą.

Mes negalime atplėšti „loginius atomus“ (žodžius) nuo tikrovės, nuo konteksto. Jei mes „analizuosime“ „loginius atomus“ kaip atskirus, nepriklausančius vienas nuo kito loginius vienetus, negalėsime kaip reikiant nustatyti ir jų prasmės. Juk vienas ir tas pats žodis viename sakinyje gali būti pavartotas vienokia, kitame — kitokia prasme. Todėl tokia atitraukta nuo konteksto, nuo realios tikrovės abstrakti „loginė analizė“ netenka savo vertės ir iš esmės tampa formalistine analize.

Neopozityvistai kelia „loginei analizei“ dar vieną uždavinį, būtent: *suklasifikuoti sakinius į tam tikrą loginę sistemą*.

„Epistemologijos uždavinys,— nurodoma neopozityvistinėje knygoje „Prasmės ir tiesos tyrimas“,— yra suvesti sakinius, išreiškiančius mūsų žinias, į tam tikrą loginę tvarką, kurioje vėlesni sakiniai priimami jų santykio su ankstesniais sakiniiais pagrindų“²³.

Be abejo, toksai vienu minčių išvedimo iš kitų minčių uždavinys yra pagrįstas ir teisingas. Kaip tik tokiu principu sudaromi, pavyzdžiui, induktyviniai ir deduktyviniai išprotavimai. Tačiau neopozityvistai kalba visai ne apie tokį, pagrįstą logikos dėsniais ir protavimo taisyklėmis, sakinių suvedimą „į tam tikrą tvarką“.

Šis sakinių klasifikavimas į tam tikrą sistemą „loginėje analizėje“ įgauna tokią išraišką.

Iš „loginių atomų“ (t. y. iš atskirų žodžių) sudaromi vadinamieji „*atomariniai*“ (arba „*baziniai*“) sakiniai. Juos neopozityvistai supranta kaip pačius paprasčiausius sakinius, išreiškiančius „jutiminio patyrimo faktus“. Šios sakinių rūšies loginė struktūra, neopozityvistų aiškinimu, paprastai susideda iš „tikrinio vardo“ ir predikato.

Iš „atomarinių“ sakinių konstruojami vadinamieji „*molekuliniai*“ sakiniai, kurie sudaromi loginių konstantų, tokių kaip: „ir“, „ar“, „jei... tai“, „jei... tai ne“ ir t. t. pagalba. „Tokie sakiniai,— aiškina neopozityvistai,— vadinami „molekuliniais“, jei jie atsiranda, sujungus atomarinius sakinius tiesiog ar riboto operacijų skaičiaus pagalba“²⁴.

Vadinasi, „molekuliniai“ sakiniai yra „atomarinių“ sakinių grynai mechaninio sujungimo išdava. Toksai mechaninis sujungimas neretai jau savaime suteikia galimybę atsiriboti nuo realios tikrovės ryšių. Tuo kaip tik ir paaiškinama tai, kad neopozityvistai iš esmės nesugeba išaiškinti „molekulininių“ sakinių (t. y. bendrųjų sprendimų) prigimtį.

Bendras sprendimas teisingas ir prasmingas ne todėl, kad jame logiškai sujungti „atomariniai“ sprendimai; jis teisingas ir prasmingas visų pirma todėl, kad neiškraipyta atspindi bendras, pasikartojančias tikrovės daiktų ar reiškinių savybes, ryšius tarp jų.

Išeina, kad klausimą reikia kelti atvirkščiai, negu jį kelia neopozityvistai, būtent: teisingai objektyviąją tikrovę atspindįs sprendimas kartu yra ir teisingai logiškai sujungtas sprendimas.

Neopozityvistų nuomone, „atomarinio“ sakinio prasmė mechaniškai susideda iš atskirų žodžių, įeinančių į šį sakinį, prasmės. Savo ruožtu „molekulinio“ sakinio prasmė priklauso nuo atskirų „atomarinių“ sakinių prasmės. Todėl, sudarant „molekulininius“ sakinius, rėmimasis tikrove, praktika, neopozityvistų supratimu, nėra būtinas.

²² J. Wild, *The Challenge of Existentialism*, Bloomington, 1955, p. 10.

²³ B. Russell, *An Inquiry into Meaning and Truth*, p. 21.

²⁴ Ten pat, p. 245.

„Kas labiausiai būtina sakinyje, mūsų požiūriu yra tai, kad mes galime suprasti, ką jis išreiškia, jei mes žinome jo atskirų žodžių prasmę ir sintaksės taisykles. Mūsų tyrinėjimas, tokiu būdu, turi prasidėti pirma nuo žodžių, o paskiau — nuo sintaksės patikrinimo“²⁵.

Be abejo, bet kuris loginis žodžių jungimas į sakinius turi prisilaikyti tam tikrų sintaksės taisyklių. Šios taisyklės, apibendrinamos realios tikrovės ryšius bei objektyvius kalbos dėsningumus, padeda teisingai logiškai sutvarkyti ir logiškai išreikšti mintį.

Neopozityvistai, sudarydami „molekuliarinius“ sakinius iš „atomariųjų“, eina ne tokiu keliu. Reikalaudami prisilaikyti žodžių jungimo į sakinius taisyklių, neopozityvistai vienok nurodo, kad sintaksės taisyklės galima keisti pagal savo norą. „Kiekvienas yra laisvas,— moko Karnaapas,— kurti savą logiką, tai yra savą kalbinę formą pagal savo norą“²⁶. Karnapui pritaria ir Santajana, nurodydamas, kad „protas lygiai taip laisvai gali keisti savo logiką, kaip ir kalba laisvai gali keisti savo gramatiką“.

Iš viso to, kas buvo pasakyta, matome, kad „loginės analizės“ metodas yra antimokslinis metodas. Jis duoda tokį mokslo rezultatų aiškinimą, kuris iš esmės veda į mokslo iškraipymą. Atmesdamas klausimą apie mūsų žinių ryšį su išoriniu pasauliu, neopozityvistinis „loginės analizės“ metodas tuo pačiu subjektyvizuoja pažinimą, pašalina iš mūsų žinių objektyvų turinį, menkina pažinimo reikšmę.

Suveddamas filosofijos problemas į „loginės analizės“ problemas (t. y. į atitrauktų nuo realios tikrovės kalbinių problemų „analizę“), neopozityvizmas nukreipia dėmesį nuo pagrindinių, aktualiausių gyvenimo klausimų sprendimo. Tuo šis metodas daro paslaugas kapitalistinės visuomenės valdančioms klasėms. Vadinasi, „loginė analizė“ yra ne tik teoriškai klaidinga, bet ir politiškai reakcinga.

Stai kodėl žinomas anglų marksistas M. Kornfortas, atskleisdamas „loginės analizės“ esmę, šitaip apibūdina šią filosofinę teoriją: „Bet tuo metu, kai milijonai nežinančių žmonių lieka reliatyvaus tamsumo būkleje, kai juos ir toliau apgaudinėja įvairiausiais prietarais ir iracionaliais mokymais, žmonės, turintieji mokslo žinias, atsitraukia nuo išvadų, išplaukiančių iš mokslo vystymosi. Jie ima filosofuoti, interpretuoti, analizuoti, spekuliuoti. Tokia yra socialinė filosofinio „loginės analizės“ metodo prasmė“²⁷.

Vilniaus Valstybinis
pedagoginis institutas
Filosofijos katedra

Įteikta
1964 m. birželio mėn.

К ВОПРОСУ О НЕОПОЗИТИВИСТСКОМ «ЛОГИЧЕСКОМ АНАЛИЗЕ»

Р. СКАЙСГИРИС

Резюме

В статье ставится задача показать порочность идеалистического метода «логического анализа».

Вначале указывается, что стремления неопозитивистов истолковывать появление «логического анализа» как «революцию» в философии, не имеют реальной основы; по существу это означает лишь

²⁵ Ten pat, p. 11.

²⁶ R. Carnap, Logical Syntax of Language, London, 1937, p. 51—52.

²⁷ М. Корнфорт, Наука против идеализма, М., 1957, стр. 149—150.

подмену предмета философии идеалистическим методом «логического анализа».

В статье также раскрываются причины, способствовавшие возникновению «логического анализа». В основном правильные исследования Г. Фреге, Г. Кантора, Д. Пеано и др. в области математической логики неопозитивистами Б. Расселом, Л. Витгенштейном и другими были развиты дальше. Но превращая принципы символической логики в «универсальные» принципы философии, отрывая философию от решения актуальных проблем и закрывая ее в узкие рамки «логико-синтаксического языкового анализа», во многих случаях отрывая философию от реальной действительности, неопозитивисты тем самым извращают принципы научного логического анализа. Таким образом неопозитивистский метод «логического анализа» является теоретически ложным, антинаучным, а политически — реакционным методом.